

LEGISLATÍVNE DEFINÍCIE POTRIEB UČIACICH SA

PREHĽAD POLITIKY

Európska agentúra pre rozvoj špeciálneho a inkluzívneho vzdelávania (ďalej len „agentúra“) svojou činnosťou podporuje rozvoj inkluzívnych vzdelávacích systémov s cieľom zabezpečiť právo **každého** učiaceho sa na inkluzívne a spravodlivé vzdelávacie príležitosti (**Európska agentúra, 2016**).

Činnosť agentúry je potvrdením, že každý učiaci sa má svoje vlastné osobitné skúsenosti s diskrimináciou resp. prekážkami v učení. V každom aspekte svojej činnosti sa agentúra snaží zohľadniť všetko, čo by mohlo marginalizovať učiach sa a zvyšovať riziko ich vylúčenia (**Európska agentúra, 2021a**).

V súlade s týmto záväzkom sa aktivita s názvom **Legislatívne definície týkajúce sa učiach sa ohrozených vylúčením** zameriava na zhromažďovanie a analýzu informácií o právnych definíciách a opisoch používaných v členských krajinách agentúry. Osobitný dôraz sa kládol na legislatívne definície a opisy z pohľadu širokej vízie inkluzívneho vzdelávania pre **všetkých učiach sa**.

V rámci tejto aktivity sa konkrétne skúmalo, ako členské krajiny agentúry právne definujú a opisujú potreby učiach sa z hľadiska ich posudzovania ako skupín **učiach sa so špeciálnymi potrebami** alebo **učiach sa ohrozených vylúčením**. Zohľadňovalo sa aj to, ako **antidiskriminačná legislatíva** a **legislatíva pre inkluzívne vzdelávanie** definujú resp. alebo opisujú potreby učiach sa, pričom sa skúmala aj koncepcia **intersekcionality**.

Dôkazy boli zhromaždené z 35 členských krajín agentúry.

Viac informácií možno nájsť v úplnej správe *Legislative Definitions around Learners' Needs: A snapshot of European country approaches [Legislatívne definície potrieb učiach sa: prehľad prístupov európskych krajín]* (**Európska agentúra, 2022a**) a vo **webovej sekcii Legislatívne definície**.

Rôzne prístupy k riešeniu potrieb učiach sa v systémoch inkluzívneho vzdelávania

Od založenia agentúry v roku 1996 došlo ku kľúčovým koncepčným zmenám v myslení krajín a politických prioritách v súvislosti s inkluzívnym vzdelávaním (**Európska agentúra, 2022b**). V európskych krajinách sa diskusia o rozvoji vzdelávacích systémov, ktoré sú spravodlivé pre všetkých učiach sa, posunula od „**integrácie**“ (t.j. začlenenie učiach sa so špeciálnymi vzdelávacími potrebami do vzdelávania v hlavnom prúde) k „**inklúzii**“ (ktorá sa viac zameriava na „vzdelávacie príležitosti“ pre všetkých učiach sa) a k súčasnejšiemu a širšiemu chápaniu **inkluzívneho vzdelávania** ako spravodlivého a kvalitného vzdelávania pre všetkých učiach sa (tamže).

Prechod od kategorického prístupu, ktorý v rámci špeciálneho vzdelávania vychádza z medicínskeho modelu, smerom k normatívnejšiemu pohľadu, ktorý sa zameriava na práva každého učiaceho sa bez ohľadu na jeho situáciu, si vyžaduje zmenu v myslení a kultúre vzdelávania. Vo vzdelávacom systéme, ktorého cieľom je spravodlivosť pre všetkých učiacich sa, sa dôraz na kategórie učiacich sa a individuálnu podporu (**kategorický prístup**) musí zmeniť na zvýšenie schopnosti škôl reagovať na rôznorodé potreby všetkých učiacich sa (**prístup založený na právach**) (tamže).

Vývoj z hľadiska vnímania inkluzívneho vzdelávania ako prístupu ku kvalitnému vzdelávaniu pre **všetkých učiacich sa (Európska agentúra, 2021b)** viedol k diskusiám o nevyhnutnosti identifikovať potreby učiacich sa bez označení (najmä označení v zmysle medicínskych alebo deficitných modelov). Všetky krajiny v súčasnosti čelia problému, ako orámcovať svoju legislatívu a politiku tak, aby sa jednoznačne zamerali na zabezpečenie plnej účasti a zvýšenie úspešnosti všetkých učiacich sa a zároveň sa vyhli označovaniu jednotlivcov alebo skupín učiacich sa. Dilema, či používať alebo nepoužívať rôzne označenia, je viditeľná v právnych predpisoch a politických dokumentoch krajín, v ich stratégiách a plánoch vykonávania, ako aj v ich činnostiach v oblasti monitorovania a zberu údajov.

V rámci tejto aktivity sa pojem „**potreby učiacich sa**“ chápe ako spôsob zdôraznenia požiadavky na poskytovanie vzdelávania resp. podpory bez aplikovania označenia na základe vonkajšieho faktora, ktorý určitým spôsobom charakterizuje alebo ovplyvňuje učiaceho sa ako jednotlivca resp. skupinu učiacich sa. Používanie pojmu „potreby učiacich sa“, ktorý nevzbudzuje dojem kategórií, by bolo pre krajiny **ideálnym prístupom**, a zároveň je v súlade so stanoviskom agentúry k inkluzívnym vzdelávacím systémom (**Európska agentúra, 2022c**).

Skutočnosť, ako dokazuje aj analýza legislatívnych definícií alebo opisov potrieb učiacich sa v rámci politík jednotlivých krajín, jasne naznačuje, že legislatíva a politické dokumenty opisujú potreby učiacich sa s menším dôrazom na požiadavky učiacich sa z hľadiska poskytovania vzdelávania a podpory, pričom sa viac zameriavajú na externe vytvorené označenia, ktoré identifikujú skupiny charakteristík učiacich sa. V rámci tejto aktivity sa používajú pojmy „**kategórie skupín učiacich sa**“ a „**skupiny učiacich sa**“. Označujú skupiny učiacich sa, ktoré boli identifikované na základe analýzy vykonanej v rámci tejto aktivity.

Zhrnutie výsledkov, ktoré je uvedené nižšie, obsahuje zoznam s počtami krajín, na ktoré sa informácie vzťahujú, z celkového počtu 35.

Legislatívne definície alebo opisy v politike, ktoré sa týkajú učiacich sa so špeciálnymi potrebami

V politike a legislatíve týkajúcej sa učiacich sa so špeciálnymi potrebami väčšina krajín (32) používa označenie **učiaci sa so zdravotným postihnutím, špeciálnymi potrebami a poruchami učenia**. Niektoré krajiny používajú pojmy **socio-emocionálne ťažkosti** (14), **národnostné menšiny a kultúrna rozmanitosť** (8) alebo **socio-ekonomicky znevýhodnené prostredie** (7). Iba v niekoľkých krajinách existujú kategórie pre učiacich sa, ktorí sú **migrantmi, utečencami a novo prichádzajúcimi osobami** (5), majú **problémy súvisiace s vekom** (4), majú **skúsenosti s krízou alebo traumou** (2), sú **mimo vzdelávacieho procesu** (2), vykazujú **delikventné alebo kriminálne správanie** (2) alebo **žijú v odľahlých, vidieckych alebo znevýhodnených oblastiach** (1).

V legislatíve a politike týkajúcej sa špeciálnych potrieb väčšina krajín uplatňuje kategorický prístup k označovaniu potrieb učiacich sa, ktorý sa opiera o medicínsky model.

Legislatívne definície alebo opisy v politike, ktoré sa týkajú učiacich sa ohrozených vylúčením

V politike a legislatíve týkajúcej sa učiacich sa ohrozených vylúčením väčšina krajín používa označenie **učiaci sa so zdravotným postihnutím, špeciálnymi potrebami a poruchami učenia** (24) alebo **učiaci sa zo socio-ekonomicky znevýhodneného prostredia** (23). Niektoré krajiny používajú označenia **národnostné menšiny a kultúrna rozmanitosť** (16), **migranti, utečenci a novo prichádzajúce osoby** (16) alebo **mimo vzdelávacieho procesu** (9). Iba v niekoľkých krajinách sa používajú označenia **skúsenosti s krízou alebo traumou** (6), **problémy súvisiace s vekom** (4), **závislosti a zneužívanie návykových látok** (4), **život v odľahlých, vidieckych alebo znevýhodnených oblastiach** (4) alebo **socio-emocionálne ťažkosti** (4).

Aj keď sú tieto kategórie prezentované ako rozdielne kategórie potrieb učiacich sa, agentúra uznáva, že na individuálnej úrovni sa tieto rôzne skupiny pravdepodobne prekrývajú.

Kategorický prístup pri označovaní skupín učiacich sa ohrozených vylúčením je rovnako rozšírený ako prístup založený na právach, ktorý sa zameriava na situáciu učiacich sa zo socio-ekonomicky znevýhodneného prostredia. Z toho vyplýva, že krajiny používajú kategorické prístupy (skupiny), ale pri posudzovaní učiacich sa ohrozených vylúčením sa odklonili od čisto medicínskeho modelu (označenia v súvislosti s postihnutím a špeciálnymi vzdelávacími potrebami).

Antidiskriminačná legislatíva

Antidiskriminačná legislatíva v členských krajinách agentúry sa zameriava najmä na učiacich sa **so zdravotným postihnutím, špeciálnymi potrebami a poruchami učenia** (22), **národnostné menšiny a kultúrnu rozmanitosť** (20) a **pohlavie, rodovú identitu, LGBTIQ+ (lesby, gejovia, bisexuálne, transrodové, intersexuálne a queer osoby) alebo rodové otázky** (16).

Údaje o antidiskriminačnej legislatíve poskytlo menej krajín, hoci väčšina z nich takéto zákony má. Všetky členské krajiny agentúry ratifikovali Dohovor o právach dieťaťa a Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím (CRPD). Väčšina členských krajín podpísala Opčný protokol k CRPD, ktorý zavádza mechanizmus individuálnych sťažností pre tých, ktorí sa domnievajú, že ich práva podľa CRPD boli porušené.

Antidiskriminačná legislatíva a politiky existujú vo všetkých členských krajinách agentúry, čo naznačuje, že vo všeobecnosti sa všetky krajiny zaviazali k prístupu založenému na právach. Nie je zrejmé, aký dôraz sa kladie na antidiskriminačnú legislatívu v oblasti vzdelávania.

Legislatíva alebo politika inkluzívneho vzdelávania

Ako naznačuje sebahodnotenie členských krajín agentúry, legislatívne definície inkluzívneho vzdelávania alebo príslušné opisy v politike sú takmer rovnomerne rozdelené medzi riešenie **špecifických skupín učiacich sa, všetkých učiacich sa alebo všetkých učiacich sa a špecifických skupín učiacich sa**.

Analýza terminológie v poskytnutých dôkazoch naznačuje, že 18 krajín má vo svojich legislatívnych definíciách alebo opisoch v politike terminológiu týkajúcu sa inkluzívneho vzdelávania, ako napríklad **všetci učiaci sa, rovnaké príležitosti alebo rozmanitosť**.

Menej krajín (12) uvádza vo svojich legislatívnych definíciách inkluzívneho vzdelávania alebo jeho opisoch v politike konkrétne skupiny učiacich sa. V prípade týchto krajín sa najčastejšie spomínajú **učiaci sa so zdravotným postihnutím, špeciálnymi potrebami a poruchami učenia**.

Legislatívne definície inkluzívneho vzdelávania alebo jeho opisy v politike v rámci všetkých krajín zahŕňajú jednak kategorický prístup, ako aj prístup založený na právach. Niektoré krajiny vo svojich definíciách inkluzívneho vzdelávania neoznačujú konkrétne skupiny učiacich sa.

Legislatíva alebo politika, ktorá zohľadňuje otázky týkajúce sa intersekcionality

V rámci zberu údajov v tejto oblasti sa zisťovalo, či sa v legislatíve alebo politikách vôbec spomína intersekcionalita. Intersekcionalita je spomenutá v legislatíve alebo politikách len v šiestich krajinách. Hoci päť zo šiestich krajín poskytlo podrobnejšie údaje a odkazy, informácie nepostačovali na zistenie celkového prístupu krajiny.

Len málo krajín uvádza intersekcionalitu vo svojej legislatíve alebo politike. To môže naznačovať, že ide stále o relatívne nový koncept, o ktorom sa v rôznych krajinách diskutuje, ale zatiaľ nemá oporu v legislatíve alebo politike.

Prehľad legislatívnych definícií alebo opisov v politike v súvislosti s potrebami učiacich sa v európskych krajinách

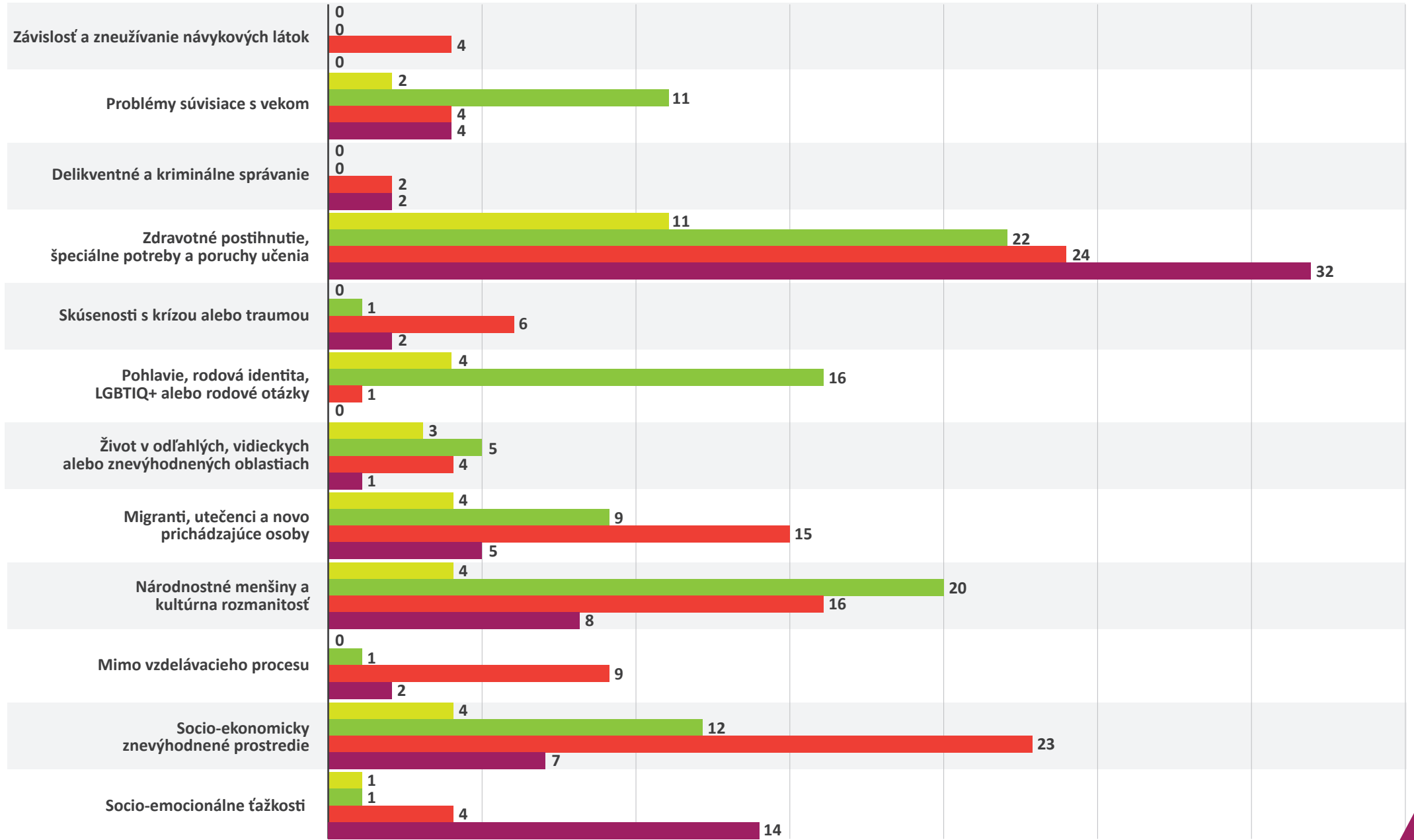
Táto aktivita poskytuje len stručný prehľad o súčasnej situácii v členských krajinách agentúry z hľadiska legislatívnych prístupov k skupinám učiacich sa a rizikovým faktorom, ktoré môžu mať vplyv na vzdelávacie príležitosti. Preto nie je možné vyjadriť sa k „trendom“ v prístupoch. V jednotlivých krajinách však existujú určité spoločné črty, ktoré sú dôležité pre budúce aktivity agentúry s členskými krajinami.

Nasledujúci stĺpcový diagram sumarizuje vyššie uvedené výsledky analýzy. Ukazuje, koľko krajín identifikovalo alebo opísalo skupiny učiacich sa vo svojej legislatíve alebo politike týkajúcej sa učiacich sa so špeciálnymi potrebami a učiacich sa ohrozených vylúčením, ako aj v antidiskriminačnej legislatíve a legislatíve/politiky inkluzívneho vzdelávania.

Počet krajín, v ktorých boli skupiny učiacich sa identifikované alebo opísané v rôznych oblastiach legislatívy a politiky

0 5 10 15 20 25 30 35

■ Legislatíva pre inkluzívne vzdelávanie
 ■ Učiaci sa ohrození vylúčením
■ Antidiskriminačná legislatíva
 ■ Učiaci sa so špeciálnymi potrebami

Kľúčové myšlienky

Na základe zistení v rámci tejto aktivity boli v európskych krajinách v súvislosti s legislatívnymi definíciami alebo opismi v politike týkajúcimi sa potrieb učiacich sa identifikované tieto kľúčové myšlienky:

- Väčšina krajín stále uplatňuje **kategorický prístup**, ktorý považuje učiacich sa za jednotlivcov s deficitmi, ktorí pri poskytovaní vzdelávania vyžadujú kompenzačné opatrenia. Krajiny zároveň budujú kapacity svojich vzdelávacích systémov, aby mohli zapojiť všetkých učiacich sa.
- Krajiny sa odkláňajú od kategorických prístupov založených na medicínskych modeloch a prechádzajú na iné typy kategorických prístupov, ktoré zohľadňujú širšie sociálne faktory alebo faktory dané okolnosťami.
- Inkluzívne vzdelávanie sa často interpretuje ako vzdelávanie, ktoré sa špecificky zameriava na učiacich sa so zdravotným postihnutím resp. špeciálnymi potrebami namiesto zabezpečenia podmienok pre **všetkých učiacich sa** so všetkými ich rozmanitými a individuálnymi potrebami, a to prostredníctvom identifikovania a odstraňovania prekážok v učení. Môžu medzi ne patriť potenciálne právne prekážky, ktoré neriešia diskrimináciu a nezabezpečujú plnú účasť všetkých učiacich sa, ako sa uvádza v medzinárodných dohovoroch.
- Namiesto označovania skupín učiacich sa by dôraz na potreby učiacich sa vo všeobecnosti znamenal posun smerom k **prístupu založenému na právach**.

Politika inkluzívneho vzdelávania a praktické aktivity, pri ktorých sa používa označovanie a terminológia v oblasti špeciálnych potrieb na základe medicínskeho prístupu, so samostatnými opatreniami pre rôzne skupiny, nie sú v súlade s prístupom založeným na právach vo vzťahu k inkluzívnym vzdelávacím systémom, ktorý sa zameriava na prekážky v rámci systému (**Európska agentúra, 2022b**).

Terminológia spojená so špeciálnymi vzdelávacími potrebami, ktorá vychádza z medicínskeho prístupu, potenciálne podporuje kategorický prístup k označovaniu učiacich sa. Alternatívou je zamerať sa na charakteristiky inkluzívnych vzdelávacích systémov, ktoré budujú kapacity na účinnejšie napĺňanie práva na inkluzívne vzdelávanie u všetkých učiacich sa.

Pojem „**učiaci sa ohrození vylúčením**“ zahŕňa najširšie spektrum rôznych skupín učiacich sa a všetky faktory, ktoré môžu negatívne ovplyvniť ich vzdelávacie príležitosti. Obsahuje širokú víziu a prístup založený na právach s cieľom zahrnúť všetkých učiacich sa do inkluzívneho vzdelávania.

Používanie pojmu „**učiaci sa ohrození vylúčením**“ ako stredobodu všetkých aktivít s členskými krajinami agentúry podporí rozvoj politiky smerom k širokej vízii inklúzie, ktorá sa opiera o prístup založený na právach. Je to súlade s postojom agentúry k inkluzívnym vzdelávacím systémom.